

REDUPLIKĀCIJA GEORGA MANČEĻA SPREDIĶU GRĀMATĀ (1654)

Anna FRĪDENBERGA
Latvijas Universitāte

1. Ievads

Reduplikācijas parādība latviešu valodā ir samērā maz pētīta. Latviešu valodniecībā, pirmkārt, reduplikācija ir aplūkota Jāņa Endzelīna „Latviešu valodas gramatikas“ II daļā „Vārdu mācība“ (Endzelīns 1951: 255), kuras sākumdaļa veltīta vārddarināšanai. Materiāls aplūkots trijās apakšnodalās — „Salikteni“, „Reduplikācija“ un „Nominālo celmu atvasināšana“, un reduplikācijai veltīts viens paragrāfs, kurā J. Endzelīns aplūko vēsturiski reduplikācijas izmantošanu vārddarināšanā. Viņš min, ka nepārprotama reduplikācija latviešu valodā sastopama gandrīz tikai nominālcemos, un nosauc vairākus piemērus, kā *māmiņa*, *murmulis*, *gaigala*, *paipala*, *teteris*, *titilbis*, *vaivariņi* un dažus citus vārdus, kas pēc būtības ir onomatopoētismi.

Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā reduplikācija definēta kā vārda daļas daļējs vai pilnīgs atkārtojums, piemēram, latviešu valodas vārdos *paipala*, *vāvere*, *teteris*, *murmulis* (VPSV 322). Tātad šī definīcija arī ir no vārddarināšanas viedokļa, un minēti tie paši J. Endzelīna piemēri. Par reduplikāciju jeb divkārojumu runā arī tad, ja ir vārda, vārdu savienojuma vai teikuma daļas pilnīgs atkārtojums tai pašā formā (VPSV 95). Jaunajā latviešu valodas gramatikā reduplikācija atsevišķi nav aplūkota, bet pieminēta vairākās vietās — pie formveidošanas (LVG 304), kā viens no īpašības vārdu gradācijas izteikšanas paņēmieniem (LVG 406) un sintaksē — runājot par atkārtotiem teikuma locekļiem (LVG 809). Literatūrā citās valodās reduplikācija tiek aplūkota kā vārddarināšanas process, kas ir raksturīgs daudzām pasaules valodām, piemēram, reduplikācija ir ļoti produktīvs process austronēziešu valodu saimes valodās, bet sastopama arī indoeiropiešu valodās, tajā skaitā ģermāņu, romāņu un slāvu (Štekauer 2015: 103–105).

Reduplikācijai latviešu valodā vēribu pievērsusi Daina Nītiņa, viņa aplūkojusi vienkopus dažādus saknes, celma vai visa vārda atkārtotāšanas gadījumus, kas parasti tiek analizēti atsevišķi vārddarināšanas, morfoloģijas vai sintakses aspektā (Nītiņa 2000). Daina Nītiņa raksta, ka reduplikāciju, kas izpaužas kā saknes, celma vai visa vārda atkārtotāšana, latviešu valodā izmanto pastiprinājuma izteikšanai. „Tā uzskatāma par morfoloģiski sintaktisku vai bieži vien arī stilistisku parādību, turklāt morfoloģiskais, sintaktiskais un stilistiskais aspekts parasti ir nesaraucjami saistīti.“ (Nītiņa 2000: 197)

Reduplikācijas parādība tikusi pētīta kā stilistisks izteiksmes līdzeklis, kas bieži sastopams latviešu daiļliteratūrā, folklorā. Arturs Ozols savā grāmatā „Latviešu tautasdziesmu valoda“ pie leksikostilistikajiem teicieniem aplūkojis tautoloģiju — vienas saknes dažādas leksiskas nozīmes vārdu lietojumu teikumā, kas ir viens no atkārtojuma veidiem (Ozols 1993: 394). Tautoloģijas un atkārtojuma nozīmi tautasdziesmās uzsvēris arī latviešu tautasdziesmu stilistikas pētnieks Ludis Bērziņš, viņš uzskata, ka, šos līdzekļus izmantojot, „jēdziens vairāk izceļas, dabū lielāku uzsvāru, nekā to vienkārši pieminot“ (Bērziņš 1940: 280). Turklāt tautoloģija raksturīga gan tautas dzejā, gan arī oratoriem. Ludis Bērziņš pētījis arī Georga Manceļa darbu valodu, kur uzsvēris, ka viņš, izteiksmei spēku piešķirdams, labprāt lieto visādu veidu atkārtojumus. Substantīvus G. Mancelis visbiežāk pastiprinot ar tā paša celma substantīvu daudzskaitļa ģenitīvā, piemēram, *pīšļu pīšļos, pelnu pelnos*. Savukārt, ja pastiprināmais priekšstats ir verbālas dabas, tad to papildina vai nu ar tā paša verba divdabi, arī nenoteiksmi, vai tās pašas saknes substantīvu vai adverbu (Bērziņš 1944: 10).

Māra Grudule ir pētījusi reduplikāciju Kristofora Fīrekera (1612?–1685?) atdzejojumos, uzskatot, ka tieši pēc K. Fīrekera parauga reduplikācija latviešu atdzejojumos kļūst par iecienītu un ierastu parādību (jāņem vērā, ka vācu valodā un oriģinālā šādas parādības nav). M. Grudule secina, ka reduplikācija K. Fīrekera tekstos saistāma, iespējams, gan ar latviešu folkloras, gan ar sarunvalodas ietekmi (Grudule 2014: 28). Vienā no G. Manceļa vārdnīcas „Lettus“ eksemplāriem ir ar K. Fīrekera roku rakstīti papildinājumi un piezīmes. Interesants ir fakts, ka daži no tiem saistīti tieši ar reduplikāciju, piemēram, tautasdziesmas rindas — *Gan es malu maļamā / Vēl pieberu beramā*, –, kā arī teiciens *nelaime nelaimes galā* (Grudule 2014: 27–28).

Rakstā tiks aplūkotas dažādas reduplikācijas izpausmes (atkārtojumi, nominālie, adverbiālie, verbālie reduplikatīvie vārdu savienojumi) Georga Manceļa (1593–1654) spreidīkos, kur šie atkārtojumi ir izmantoti kā stilistisks līdzeklis. Reduplikatīvie vārdu savienojumi ir ekscerpēti no Georga Manceļa Spreidīku grāmatas jeb Postillas visām trim daļām. Kā zināms, Georga Manceļa Spreidīku grāmata trijās daļās jeb „Lang-gewünschte Lettische Postill“ (1654) ir pirmais oriģinālsacerējums latviešu valodā, ar šo grāmatu G. Mancelis nodibina rakstos latviešu prozu, tajā pirmo reizi parādās plašāki latviešu valodas teksti, kas nav tulkojumi. G. Manceļa Spreidīku grāmata balstās uz reliģiskās retorikas paņēmieniem (Krēsliņš 1992: 215), tai raksturīga tēlaina valoda, kupla un daudzkrāsaina izteiksme, sinonīmi un atkārtojumi kā stilistiski līdzekļi. Dažādu stilistisko slāņu,

krāšņo metaforu, salīdzinājumu un citu izteiksmes līdzekļu izmantojums ir tipisks baroka laikmetam (Apinis 1993: 179). Maija Balčiņa, rakstot par G. Manceļa sprediķiem, runā par īpašu teksta dramaturģiju. Sprediķi viņa raksturo kā sacerējumu, „kas ir senas izcelsmes, bagāts tradīcijām, spilgts oratoriska tipa teksts“ (Balčiņa 1994: 57).

2. Atkārtojums

Viens no reduplikācijas paveidiem ir vārda atkārtošana. G. Manceļa Sprediķu grāmatas tekstā, pirmkārt, sastopama vienkārši kāda vārda (vai vārdformas) atkārtošana kā nozīmes pastiprinājums. Šim atkārtojumam var būt nozīmes niansas. Piemēram,

Tahda Nhelaimē gir zeeta / zeeta Ackminaina Vhdens=Kruhfe.
(Manc1654_LP1, 148₃)

Resp., atkārtojums *cieta, cieta* šajā tekstā tiek lietots ar nozīmi ‘ļoti cieta’.
Šchi Semme dauds dauds Zillwäko Afšini gir eedferufši / und gir itt peedfärušseeβ .. (Manc1654_LP2, 374{354}₂₉)

Arī šajā piemērā atkārtojums *daudz, daudz* lietots ar nozīmi ‘ļoti daudz’. Savukārt nākamajā piemērā *visiems, visiems* lietots ar nozīmi ‘pilnīgi visiem’.
Šcho Schälafitibu dahwa taß fchehligs Deews wifšeems / wifšeems Zillwäkeems / irr teems / kattri to Schälafitibu nitzina.
(Manc1654_LP2, 353{331}₁₀₋₁₁)

Tomēr ir arī ļoti daudz piemēru, kur atkārtojams neizsaka izmērāmu pastiprinājumu, tas nenozīmē, piemēram, ‘ļoti’, bet drīzāk ar šo atkārtojumu tiek kaut kas uzsvērts, šādi atkārtojumi G. Manceļa tekstiem ir ļoti raksturīgi. Sprediķos ir šādi piemēri ar *mūsu, mūsu* un *paties, paties*. Piemēram,

Wings nhe finnaja no nhe neekadeems Ghräkeems / sacka taß Apuftuls Pahwils / tapehtz nhe wjadfeja winjam zeešt und mirrt söwis dehļ; bett ko Wings zeetis gir / to Wings muhššo / muhššo dehļ gir zeetis. (Manc1654_LP1, 277₁₅)

Patteeß / patteeß / Eß šacku jums / ja juhß tam Tähwam ko luhxeeta / tad taß jums dohß. Luhdfeeta / tad juhß dabbuißeeta.
(Manc1654_LP1, 489₁₂)

Pēdējais gadījums ar *paties, paties* ir ļoti raksturīgs piemērs, kas sastopams daudzās un dažādās variācijās. Tāpat reliģiskajos tekstos, un it sevišķi Manceļa sprediķos, bieži tiek atkārtots arī vārds *āmen*. Piemēram,

Pafšarghi mums no tahß Elleß / O tu šalldais JĒfu Chrifit / katters tu Zillwehx peedfimmis efsi / Amen / Amen / Amen.
(Manc1654_LP2, 355{335}₂₉₋₃₁)

Dažreiz tiek atkārtots arī vārdu savienojums vai vesels teikums. Piemēram,

*Eß luhdfo und sîrddighe luhdfo / peedohd mann / O Kungs
peedohd mann / nhe laid mann mannoß Ghräkohß samaitaht /
und nhe laid to Sôhdibu muhfcham us mann pallickt ..*

(Manc1654_LP1, 394₉)

Piemērā ietvertais *Es lūdzu un sirdīgi* (resp., ‘no sirds, dedzīgi’) *lūdzu* demonstrē, ka nereti sprediķu tekstos kāds vārds atkārtojas ar kaut kādām variācijām. Savukārt nākamajā piemērā redzams, ka vārds *visas* atkārtojas pat trīs reizes.

*Wifſas / wifſas / wifſas leetas juhß dabbuiſeeta no Deewu / ko juhß
eekfchan to Wahrdu JĒfu Chrifti luxeeta ..* (Manc1654_LP1, 499₁₁)

3. Pastiprinājuma ģenitīvs un nominālie vārdu savienojumi

Sastopams ir saknes vai celma variēts atkārtojums atšķirīgu vārdformu vai vārdu sastāvā. Daina Nītiņa min, ka sevišķa nozīme latviešu valodā ir pastiprinājuma ģenitīvam, kas parādās gan substantīvu, gan adjektīvu sistēmā (Nītiņa 2000: 198). G. Mancela sprediķos īpaši raksturīgs šāda pastiprinājuma ģenitīva lietojums substantīviem. Sprediķu grāmatā ir sastopami šādi vārdu savienojumi: *drusku=druskās* (*drusku=druskos*), *gabalū=gabalos*, *pīšļū=pīšļos*, *pelnu=pelnos* (*pelna=pelnos*), *gaisa=gaisās* (arī *gaisa=gaisos*, *gaisu gaisu*), *malu=mali* (arī *mala=mali*), *gala=galam* (*galu galām*). Piemēram,

drusku=druskos

*Taß Proweets Daniels klua py Laweem / plehſſigheem Swähreem
mäfts / teem by to **Drußko=Drußkohß** ſaplohſiet / tadehl ka taß
Deewam kallpoja.* (Manc1654_LP2, 288{268}₅₋₆)

gabalū=gabalos

*Tahdu Nhelaim ta Mahte py ſawu Bährnu rädſädama / ghribbeja
Winjai Sirrds **ghabbalo=ghabbalohß** ſprahkt / unnd no Muttes
iſleht.* (Manc1654_LP1, 304₁₃)

pīšļū=pīšļos, pelnu=pelnos

*.. ka töw titzeht buhß / töw / tawahm Meeſſahm buhß paflara`
Deena` / jebfche tu ſapuwis / ſatrudejis / **pieſchlo=pieſchlohß** /
pällno=pällnohß Semmeh tappis / tomähr attkal dfiewam tapt /
aukfcham zellteeß / und preekfch Deewu Debbefſieß Ghohda` nahkt.
(Manc1654_LP1, 400₃)*

Pēdējā piemērā ir pat veseli divi šādi reduplicētie vārdu savienojumi — *pīšļū=pīšļos* un *pelnu=pelnos*. Jāpiezīmē, ka G. Mancelim lielākoties šie vārdu

savienojumi ir rakstīti kopā — ar biedruzīmi, tātad uzsverot reduplikatīvā savienojuma veselumu. Parasti šo savienojumu pirmais komponents ir substantīvs daudzskaitļa ģenitīvā. G. Mancelim ir gan *malu=mali* ar daudzskaitļa ģenitīvu pirmajā daļā, gan vairākkārt lietots arī *mala=mali*. Piemēram,

malu=mali

*MEfšias taβ Kungs / muhfšo Pefštaitas JEFus CHRJftus runna
ar tha Koninja Dawida Mutt: Lai peeminn (mannas ghaufchas
Mohkas unnd ruhktas Nahwes) wišsas Pašsaules **Malo=Malī**.*
(Manc1654_LP3, 7₁₆)

mala=maliem

*Tick by taβ Ghadds pa=ghajis / tad fwešča Tauta uskieda
no wišseem **Mala=Maleem** / tee iβpohftija wiššu šcho Semm /
nhefchehlighe.* (Manc1654_LP1, 184₂₂)

Varētu domāt, ka vārdu savienojumam *mala=mali* pirmajā daļā ir vienskaitļa ģenitīvs no *mals* ‘mala’, lai gan G. Manceļa vārdnīcā „Lettus“ ir sieviešu dzimtes forma *mala* — *Bort* / ***Malla*** (Manc1638_L, 39A₃). (Bet — *No wišseems maleems*, Manc1638_L, 18B₈₋₉.) Turklāt G. Manceļa tekstos bieži lietoti arī ar biedruzīmi rakstīti vārdu savienojumi (vai salikteni), kuru pirmais komponents ir sieviešu dzimtes substantīvs nominatīvā (*cauna=cepure*, *galva=skremeļš*, *kāja=papēži*). Tomēr jāpiezīmē, ka nereti tekstos tiek variētas dažādu celmu formas, un daudzskaitlī bieži vien arī sieviešu dzimtes substantīviem tiek lietota vīriešu dzimte. Piemēram, G. Mancelim ir gan *malas*, gan *mali*, gan *druskas*, gan *druski* u. c. Sprediķos sastopams arī darinājums *mal=maliņās*, kur pirmais komponents nav substantīvs ģenitīvā, bet ar atmestu galotni, tādējādi veidojot salikteni.

mal=maliņās

*Aifto kad Zillwāka=Bährni apniek Deewa Wahrdu / nhe ghribb to
širrdighe klausiet / ka tee tha dfiewotu / ka Deewa Wahrds mahza /
tee nhe zeeni to / ihten ka pee=ähdušchi Bährni / kattri wišsahβ
Mall=Mallinjahβ / wišsohβ Kacktinjohβ Mais mähta / und
leek wafahteeβ / katttru dašch iβ=allzis Zillwähx ar šalldu Mutt
ap=laifidameeβ ap=ähftu ..* (Manc1654_LP1, 425)

Interesants darinājums ir *mella=mellums*, kura pirmajā daļā ir adjektīvs ģenitīvā. Nākamajā piemērā minēts visai paradoksāls teiciens *mella=mellumā nobālējis*:

mella=mellumā

*.. taβ nabbags Ghrehzeneex **mälla=mällumā** nobahlejiβ /
no leelas iβbailes / tee triefše und drebbe / ka Apšas=Lappa.*
(Manc1654_LP3, 19₈₋₁₀)

Varbūt, ka *mella*=*mellums* ir G. Manceļa darinājums, tomēr tas atgādina modeli, kur par adverbu sastingušas tagad vairs nesastopamās substantīva vienskaitļa instrumentāļa senākās formas, kas beidzas ar *-umu* un kas parasti pastiprināja tās pašas saknes adjektīvu, piemēram, *vecumu* (*vecs*), *pilnumu* (*pilns*) (MLLVG 704). Mūsdienu valodā biežāk sastopamie šāda veida adverbi beidzas ar *-um*, piemēram, *baltum balts*, *vecum vecs*, tātad arī, iespējams, *mellum mells*.

Ar substantīva daudzskaitļa ģenitīvu pirmajā komponentā G. Mancelim ir arī tāds vārdu savienojums kā *mūžu*=*mūžība*. Tas lietots vairākas reizes, bet gan tikai vienā tekstā, tā ka, domājams, uzskatāms par Manceļa darinājumu.

mūžu*=*mūžības

Wings gir no Muhfcho=Muhfchibas no šawas Buhšchanas weenu Dählu dfimbdenajis par šawu pafšchu Ghiem / tha / ka nhe weens to warr iß=dohwaht / ißpraft / ißrunnaht. (Manc1654_LP2, 10₇)

Šim darinājumam, iespējams, pamatā ir vārdu savienojums *mūžu mūžos*, kas arī ļoti bieži sastopams G. Manceļa tekstos.

mūžu*=*mūžos

Winja palleek muhfcho=muhfchohß / py teem / kattri Winju bija / dfeed ta Jumprawa Maria. (Manc1654_LP1, 546₂₇₋₂₈)

Nereti šie vārdu savienojumi ir ieguvuši adverbiālu raksturu, piemēram, *mūžu mūžam*.

mūžu mūžam

Tee Duhmi winjo Mohkas zeļlahß muhfcho muhfcham / und teem nhe gir Meers Deenas und Nacktis. (Manc1654_LP3, 18₃₀)

Līdzīgi adverbiāls raksturs ir arī vārdu savienojumam *mūžīgi mūžam* (tikai te pirmajā daļā nav lietvārda ģenitīvs, bet gan adverbs). Tas raksturīgs ne tikai G. Manceļa spreidīkos, bet arī vispār reliģiskajos tekstos, un, protams, tiek lietots arī mūsdienās.

mūžīgi mūžam

Aifto kaß fcheitan nhe ghribb Deewa Namma` labpraht eet / tam buhß pehtz ghalla muhfchighe muhfcham ar wißseems Wälleems Elles Vgguny palickt / und deckt. (Manc1654_LP1, 131₇)

Acīmredzot vārdu savienojumi ar šīs saknes atkārtojumu G. Mancelim ir bijuši ļoti iecienīti. Spreidīku grāmatā sastopams arī vārdu savienojums *mūžu mūžīgi* un pat neparasts adjektīvs *mūžu*=*mūžs*.

mūžu mūžīgi

To ißdfirrd Chriftus / eešahk šcho Liedfibu / eekfchan kattru Wings rahda und mahza / ka tee šwähti Zillwäki gir / kattri Deewa Wallftiba` to Mais ähd / taß gir / kattri muhfcho muhfchighe Deewu räds / und ar wißseem Šwähteem Debbefšies preezajahß: (Manc1654_LP2, 31₂₁)

mūžu=mūžs

*Taß Zillwähx gir Deewa Kallps / tahß Nopirrkšchanas dehļ /
ka kahds **muhfcho=muhfchs** Kallps.
(Manc1654_LP2, 371{351}₂₀)*

4. Adverbiālie vārdu savienojumi

G. Manceļa sprediķos ļoti raksturīgi ir adverbiālie reduplikatīvie vārdu savienojumi (vai vienkārši adverbi, kuros ir izmantota reduplikācija). G. Mancelim tie ir rakstīti gan ar biedruzīmi, gan arī atsevišķi, bet mūsdienu valodā šādi vārdu savienojumi nereti ir sakusuši jeb saauguši kopā un veido adverbu. G. Manceļa sprediķos sastopami, piemēram, *kārt kārtim*, *caur caurēm*, *ties=tiešam*, *tieš=tiešam*, *pār=pārem*, *pār=pārim* u. c. Piemēram, vārdu savienojums *kārt kārtim* (gan ar biedruzīmi, gan atsevišķi rakstīts) G. Mancelim lietots ne reizi vien.

kārt kārtim

*.. tad leeck Wings tomähr šcho Leetu šatziet teem Ghanneem ar leelu Ghohdu zaur weenu Engheli / ap katru Deewa Spohfchums **kahrt kahrtim** fpiedeja / wiß Laux by fpohsch und atfpiedeja ka Vgguns.
(Manc1654_LP1, 54₁₇)*

kārt=kārtim

*Ar Spļaudalahm und Šchnurrghalahm Winja Waigs tha by apmātahts / ka Šuhdohß und Dubblohß **kahrt=kahrtim** wahrtietz.
(Manc1654_LP3, 51₁₇)*

Šī vārdu savienojuma nozīme varētu būt ‘kārtu kārtām’, ‘vairākkārt’, arī ‘visapkārt’. Jāpiezīmē, ka Milēnbaha un Endzelīna vārdnīcā (ME II, 202) pie [kārt] *kārtim* ir atsauce uz Glikā Bībeles tulkojumu, bet G. Mancelis šo vārdu savienojumu neapšaubāmi lietojis agrāk. Pirmais lietojums, ko izdevies konstatēt, ir G. Manceļa „Zīraka gudrības grāmatā” (1631), grūti pateikt, vai agrāk tas rakstos ir sastopams. Turklāt *kārt kārtim* minēts G. Manceļa vārdnīcā „Lettus”, un kā sinonīms tam ir dots vārds *visapkārt*. (Vārdnīcā minēts arī vārdu savienojums *kārt kārtem*.) Mūsdienu valodā lieto adverbiālu vārdu savienojumu *kārtu kārtām* ‘vairākkārt, vairākkārtīgi’.

Bieži lietots adverbiāls vārdu savienojums *caur caurēm*, G. Manceļa sprediķos tas rakstīts atsevišķi, mūsdienu valodā tam atbilst adverbs *caurcaurēm* ‘pilnīgi’. Piemēram,

caur caurēm

*Kaß Maife gir / to juhß pafšchi ghann finnaht / ka kļuhft no Labbibas=Millteem unnd Vhdeni **zaur zaurehm** miezita /*

*iß=kurrtā` zeply tah zäppta / ka tha gharrda / und to Zillwäku
usturreht warr.* (Manc1654_LP1, 386₁₁)

G. Manceļa Spreidiķu grāmatā sastopams arī izteiciens *caur un caur* ‘vis-caur, pilnīgi’, kas atbilst mūsdienu latviešu valodā lietotajam frazeoloģismam *caur un cauri* ‘savā būtībā; pilnīgi, pavisam’ (LFV 158). Piemēram,

caur un caur

Tfchettri Wieri / tfchettri Drahnas=Ghabbali: bett tohß

*Wirrßsa=Swahrkus nhe ghribb tee saghraifiet / tee by nheßchuti/ bett
aufiti no aukfchenes **zaur und zaur** ..* (Manc1654_LP3, 154₁₂)

Ļoti bieži G. Manceļa spreidiķos ir sastopams adverbs *ties=tiešām* vai *tieš=tiešām* (arī *ties tiešām, tieš tiešām, ties tiesām*) ‘tiešām’, visdažādākajās variācijās, gan ar biedruzīmi, gan atsevišķi rakstīts kā vārdu savienojums. Šo adverbālo savienojumu lieto *tiešām* vietā, lai apgalvojumu īpaši uzsvērtu. Milēnbaha un Endzelīna vārdnīcā arī minēts adverbs *tiestiešām* (ME IV, 215), kā tāds, kas pastiprina pamatā esošo adverbu *tiešām*, un *tiešām* minēts ir piemērs no G. Manceļa Spreidiķu grāmatas. G. Mancelim vārds ir rakstīts gan ar s, gan ar š (gan *ties=*, gan *tieš=*). Piemēram,

ties=tiešām

*Vnd Syrachs mahza šawa` Ghramata` : Darri Labbam labb /
tad kļuhft tōw taß baggatighe attmaxahtz / ja nhe no winju / tad
teeß=teešcham notix no to Kunghu.* (Manc1654_LP1, 125₂₂)

tieš tiešām

*Deews taß Kungs gir to runnajs / taß darra to arridfan / Winja
Wahrdi gir **teefch teešcham**.* (Manc1654_LP1, 183₂₅)

Adverbs *tieš=tiešām* spreidiķos lietots arī ar nozīmi ‘taisni’. Piemēram,

tieš=tiešām

*Nu Wings nhe ftaigha tudell **teešch=teefcham** / bett leelu Liekumu
Wings apmett / unnd eet widdu zaur Samaria / kur puß Juddi
puß Paggani / unnd zaur Galilea / kur dauds leeli Ghrēzeneeki by.
(Manc1654_LP2, 240₅₋₆)*

Milēnbaha un Endzelīna vārdnīcā vārds *ties* ir minēts kā saīsinājums no *tiesa* ‘patiesi, [pa]tiešām’ (ME IV, 212). G. Manceļa spreidiķos ir arī piemēri, kur secība ir otrāda, tātad lietots nevis adverbs vienā vārdā, bet vesels teikums *tas ir tiešām ties(e)* ‘tas ir tiešām tiesa’. Iespējams, šis izteiciens arī ir reduplikatīvā savienojuma pamatā.

tiešām ties

*Taß gir **teešcham teeß** / und dahrgrs / auxxts / zeenięgs Wahrds /
ka JEfus Chriftus Paßsauleh nahzis / tohß Ghrehzeneekus šwähtus
darriet.* (Manc1654_LP3, 76₂₁)

Šāds izteiksmes veids ir ļoti raksturīgs reliģiskajiem tekstiem, kas īpaši labi redzams nākamajā piemērā, kur adverbālo savienojumu vēl pastiprina vārds *patiesi* — *patiesi, tas ir tiešām tiesa*:

patiesi .. tiešām tiesa

Patteefse / *taß gir teeſcham teeſe* / *ko taß ſwähzt Konings Dawids ſacka*:

Tick auxte ka taß Debbeß par to Semm gir / leek Wings ſawu Schälafstibu eet par teems / kattri to bieftahß / tick tahle taß Rietz gir no Wackareß / leek Wings muhſsus Noſeeghumus no mums buht.
(Manc1654_LP2, 240₁₆)

G. Manceļa sprediķos lietots arī adverbs *pār=pārem* (arī *pār pārem*), kā arī senāka forma *pār=pārim*. Mūsdienu latviešu valodā attiecīgi ir adverbs *pārpārēm* ‘ļoti daudz, atliku likām’. Senajos tekstos šis reduplikatīvais savienojums pastiprina adverbu *pārim* vai *pārem* ‘pāri’. G. Mancelim arī *pār=pāri*.

pār=pārem

*.. und kad leela Auka / leels Wehſch zellahß / mätt auxtas Willnas / ka ta Laiwinja / eekſchan kattras Chriftus JEfus ghull / tohp ihten ka apklahta no Vhdeni / und tahß Willnas **pahr=pahrem** eet / ka tee Mahzekļi ſchkeet / nu by teem dibbina ghrimbt und apſlickt ..*
(Manc1654_LP1, 188₁)

pār=pārim

*Kaß tahdus Zillwäkus gir redfejis / und tee Prahta` duŗrahß / tam Œchauſchallas **pahr=pahrim** eet.* (Manc1654_LP1, 299₁₅)

pār=pāri

*Kad Vhdens eet par Aefära Dammbi / taß nhe gir labb / ka buhß tad tam Zillwäkam labb / kamm leeka=Dfehrens par Plaukſcheem unnd wiſſahm Eekſcham **pahr=pahri** eet?* (Manc1654_LP3, 185₁₂)

5. Adjektīvi

G. Manceļa sprediķos sastopami arī reduplikatīvi adjektīvu vārdsavienojumi, lai gan mazāk nekā citas vārdšķiras. Pastiprinājumu izsaka adjektīva *vienīgs* savienojums ar skaitļa vārdu *viens*, resp., *viens vienīgs* ‘tikai viens’, tas neapšaubāmi ir viens no stabiliem vārdu savienojumiem, kaš ļoti bieži atkārtojas gan G. Mancelim, gan arī citos reliģiskajos tekstos. Šajā vārdu savienojumā pastiprinātāja funkciju veic adjektīvs.

viena=vienīga

*Jck=kattris Zillwähx gir Ghanns / ja tōw nhe gir wairahk ja=ſarrgha / tad tōw tomähr tawa **wena=weenigha** Dwehſelite /*

ka kahds Jehrings ja=apdohma / und kohptina gir.

(Manc1654_LP1, 63₂₋₃)

Neapšaubāmi, raksturīgs vārdu savienojums visiem reliģiskajiem tekstiem ir *viens=vienīgs Dievs*. Piemēram,

viens=vienīgs

Gir tad trieß Deewi ?

Adbilldi :

*Nhe : **weens weenięs** Deews gir / weena` Buhšchana` / bett trieß*

Jhpafšchibas. (Manc1654_LP1, 400₂₅)

Nākamais piemērs ir spilgts reliģiskās retorikas paraugs.

Weens weenięs *Deews gir trieß ihpafšchas Jhpafšchibas /*

*und trieß ihpafšchas Jhpafšchibas gir **weens weenięs** Deews.*

(Manc1654_LP2, 9₂₈₋₂₉)

No vārddarināšanas viedokļa interesants ir Sprediķu grāmatas 3. daļā sastopamais adjektīvs, ko varētu uzskatīt par salikteni, tā sastāvdaļas savienotas ar biedruzīmi — *sarku=sarkans*. Šis darinājums atgādina latviešu valodā sastopamos salikteņus, kas radušies, saaugot kopā reduplicētiem vārdu savienojumiem, kur pirmajā daļā ir adverbs, adjektīva atkārtojums vai tās pašas saknes ģenitīvs, piemēram, *sensenais, vecvecais*, un ar šādu saknes atkārtojumu izceļ, pastiprina īpašību (Ahero 1955: 45). Piemēram,

sarku=sarkanām

Śchiß Autz gir kraßnis / jaux / di fchans Tebbikis bijis /

*no dfälltänahm Siedehm / **šarrko=šarrkanahm** / und*

deegha=balltahm Siedehm .. (Manc1654_LP3, 198₇₋₉)

6. Verbālie vārdu savienojumi

Tomēr visvairāk G. Manceļa Sprediķu grāmatā ir dažādu paņēmienu, kā reduplikācija tiek izmantota verbu formu nozīmes pastiprināšanai. Tie ir verbālie vārdu savienojumi, kuros ir nenoteiksme, divdabis, adverbs, atvasinājums ar *-šana*.

6.1. Nenoteiksme

Verbālajos reduplikatīvajos vārdu savienojumos plaši tiek izmantota nenoteiksme. Tā, pastiprinot tās pašas saknes finīto formu, nostājas šīs formas priekšā. Piemēru ir ļoti daudz (G. Mancelim visbiežāk kā salīdzinājums ar kā priekšā) — *gaidīt gaida, skaldīt skalda, sijāt apsijāts, graizīt graizīja (graižīt izgraižīta), lidināt lidina, zibināt zibina, dīrāt nodīrāja, raudāt apraudāja, pilēt pil, kratīt izkrata, spīgulāt spīgula*. Piemēram,

gaidīt gaida

.. zitti Engheļi ihten ka **ghaidiet ghaida** / kad taß Preddigkis pa ghallam / ka tee warr ee=sahkt dfeedaht / und Deewam par tahdu Schälafstibu mums parahditu / Pateitzibu šatziet.

(Manc1654_LP1, 53₂₀)

pilēt pil

Winja wißsas Leetas appušchko ar šaweem Dahwaneem / wiß **pilleht pill** ar Taukeem no winja Kahja=Papehfscheem.

(Manc1654_LP2, 131₇)

graižīt izgraižīta

Winja Muggura tappa ša=schaufta / und ka **ghraifiet iß=ghraifita** / ka wißsur Afšinis iß=fkrehja ..

(Manc1654_LP1, 277₂₈)

lidināt lidina

Vnd ka Deewa Gharrs Raddijuma Laika` us teem Vhdeneem liddinajahß / und tohß ißtaišijis / ihten ka kahda Wißta us Pauteem tupp und ka **liddinaht liddina**; ihten tha liddina taß šwähzt Gharrs allafch wehl par muhfsahm Širrdem / und ißtaißša tahß pehtz sawu Prahtu / und ka winjam patiek.

(Manc1654_LP1, 530₃₁)

zibināt zibina

Labbu Wieru Deews tōw warr attraut / Łaunu Dußma=Puhki Deews tōw warr attdoht; Pirmais Wiers tōw ghlahßtija / ohtris tawus Kaulus laita ar Šlohtas=Kahtu / ka tōw Atzis **fibbinaht fibbina**. (Manc1654_LP2, 271{251}₃₁)

skaldīt skalda

Dašč Zillwähx šacka / taß Bafnizas=Kungs krahßne šacka Deewa Wahrdu / ka **škaldiet škalda**: bett kad tu tam waizahßši / ko mahzija / ko šatzija Bafnizas=Kungs? (Manc1654_LP1, 139₃₋₄)

dīrāt nodīrāja

Šcheitan buhß mums nhe ween us Pilatu / kaß winju licka šchaufts ihs Afšinihm / nhe ween us teem Kaŗra=Wiereem / kattri winju ka **dieraht nodiera** / nhe ween us teem Juddeem / kattri winju Pilatam nodehwe / raudaht; bet mums buhß muhßšo paffcha` Afoty Rohkahß eeschaut / und ka mehß dfiewojušchi ājšam / apdomaht ..

(Manc1654_LP3, 112₅₋₆)

raudāt apraudāja

Aifto / kad teem Juddeem tick nhefchehliġha Širrds by prett to Kunġhu Jefum / tad / redfi / tha Šaule / ka raddita Leeta sawa Radditaja

*Mohkas ka raudaht apraudaja / unnd tomähr nhe gir Christus
taß Śaules dehļ zeetiß und mirris. (Manc1654_LP3, 157₂₇)*

Fragments no Sprediķu grāmatas 2. daļas demonstrē reduplikatīvo savienojumu blīvo izmantojumu teksta tēlainības radīšanai. Te ir gan ad-
verba atkārtojums **grūt, grūt**, gan arī divi verbālie vārdu savienojumi ar
nenoteiksmi — **kratīt izkrata** un **spīgulāt spīgula**:

*Prohti nu / Manns Draugs / kahdi Laiki tad nahk / kad Deews
śawu Dußmibu par teem Zillwäkeem ka **krattiet ißkratta. Ghruht /
ghruht** gir tha Djiewa Deewa Rohkas eekrißt. Kad Deews muhßo
Ghräko dehl eesähk dußmoht / tad jämm wings tries Sobinus weena`
reifa` Rohka` / tee **spieghulaht spieghula** no leelas unnd aßas
Triešchanas / ar teem wings zährt pa kreißu und pa labbu Rohku /
nhe weenu nhe fchälodams. (Manc1654_LP2, 412{392}₁₂₋₁₃)*

6.2. Divdabji

Reduplikatīvajos verbālajos vārdu savienojumos nereti sastopami arī
divdabji. Piemēram, sprediķos lietoti reduplikatīvie savienojumi, kuros ir
daļēji lokāmais divdabis ar *-dams*. Divdabis var būt personu formas priekšā, kā
*nākdams (nākdama) nāk, bēgdams bēdze, žēlodams žēlo, gulēdami gul, spiezdami
uzspiež*, kā arī aiz tās, piemēram, *ciet ciezdams*. Piemēram,

nākdams nāks

*.. taß Kungs **nahgdams nahx** / und nhe kahwehß / und teems
Beßdeewigheems und Pullgotajeems ar Elles Vgguni wirß winjo
Ghallwu attmaxahß. (Manc1654_LP1, 21₁₁₋₁₂)*

bēgdams bēdze

*.. und taß Konings Sennacheribs patz ar leelu Kaunu **bāhgdams
behdße** / und tomähr Deewa Śohdu und Rohku nhe warreja ißbehgt.
(Manc1654_LP1, 193₂₉)*

gulēdami gul

*Dauds / kattri appakfchan Semmes **ghullādami ghull** / attkal
usmohdieß / Zitti py muhßchighas Djiewofchanas / zitti py
muhßchighu Nheghodu und Kaunu. (Manc1654_LP2, 322{302}₃₀)*

ciet ciezdams

*Peesuhta Deews tōw / O Zillwäka=Bährns / kahdu Nhelaim / **zeet
zeeßdams** / Deews tōw pallidfehß. (Manc1654_LP2, 26₂₂)*

Bieži vien vērojama verba saknes atkārtošanās arī salīdzinājuma konstruk-
cijās ar divdabi: *zied kā ziedēdami, sit kā sizdams, ciešu ko ciezdams, daraita ko
darīdami, strādā kā strādādams, iet kā iedams, list kā lidams, lielījās ko lielīdami,
liedzās ko liegdams, arī daru ko darīdams, iemu kur iedams, domāju ko domādams.*

zied kā ziedēdami

Nhe finni tu / ka dijchane feed tee Kohkaļi / kahdi dijchani jauki
Pugkiešči gir zittai Sahlei / dauds jaukake tee feed / nhe ka
Queešis / bett lai **feed ka feedādami** / tomāhr gir und palleek tee
nickna Sahle? (Manc1654_LP1, 205₁₁)

sit kā sizdams

Scheitan eß ftahwu ka Šunns preekfch tawu Schälafstibas Ghalldu /
Atzis att=plehtis us töw ween eß fkattoħß / **sitt ka sißdams** / nhe
beħgfchu eß no töw. (Manc1654_LP1, 305₉₋₁₀)

ciešu ko ciezdams

Jhten tha dohma irr tu / Debbesies buħß labbahk / laid eß scheitan
zeešchu / ko zeeßdams. (Manc1654_LP1, 416₁₄)

daraita .. ko darīdami

Bett **darraita** nu **ko darridami** / peeluhkojeeta ka juħß šchoħß
Weešis ka peedārr šajāmmaht / und toħß ar tiescheem Grākeem
nhe apfkumjoht: aifto kaß Deewa Bafnizu šamaitah / to Deews
attkal šamaitahß / raxta taß Apuftuls Pahwils.
(Manc1654_LP1, 531₂₂)

lelijās ko lelidami

Teē Warifeeri und Raxta=Mahzetaji arridfan ißdehweħß par
leeleem Mahzetajeem / bett / Deewam fchähl / tee nhe mahzija
Deewa Wahrdu / laid tee **lelijahß / ko lelidami** / tee
mahzija šawu pafšchu Mahzibu. (Manc1654_LP2, 103₁₆)

liezās ko liegdams

Teitan nahk zitta Kallpone / tha ftippre Winjam us=ftahw /
šatzidama us teem zitteem: Šchiß by arridfan ar JĒfu no Nazareth /
lai **leedfahß / ko leegdams.** (Manc1654_LP3, 63₂₄)

Interesants ir piemērs no Spreidiķu grāmatas 2. daļas, kur līdzās ir pat vairāki reduplikatīvie verbālie savienojumi ar divdabi — **daru ko darīdams, iemu kur iedams, domāju ko domādams.**

Taß Konings Dawid licka nokaut to Vriam / taß Darrbs tam
Koninjam ghann krimmta to Širrdi / ka Wings patz šacka: Manni
Ghrāki gir allafch preekfch mann / ghribbādams šatziet / Eß
darru ko darridams / Eß **emu kur eedams** / Eß **dohmajū**
ko dohmadams / allafch Eß fchkeetoħß preekfch šaweem Atzeem
rādfoht / ka us mannu Wahrdu / us mannu Pawehlešchanu taß
Vrias / katters ghohdiegs Zillwähx by / tohp nokautz.
(Manc1654_LP2, 117₁₀₋₁₁)

6.3. Adverbi

Darbības pastiprinājums tiek panākts, arī pievienojot verba personu formai tās pašas saknes adverbu vai adverbējušās formas ar *-tin* un *-in*. Ar adverbu sastopami, piemēram, reduplikatīvie vārdu savienojumi *jāšos iejāj*, *tecīņus tek*. Piemēram,

jāšos iejāj

Bett no to Ölje=Kallnu lieds patt Jerufalemes nhe ghribb wings kahjam eet / bett jahfchohß ee=jah. (Manc1654_LP1, 419)

tecīņus tecēja

.. bett tee wairoja ick briefchi ick Stundas šawus Ghrākus / und tetziņus tetzeja tee ka Ackli Łaudis eekfchan Deewa Dußmibu und Šohdibu. (Manc1654_LP2, 190₁₁)

Ļoti raksturīgs pastiprinājuma līdzeklis sprediķos ir reduplikatīvais vārdpāris — verbs un adverbs ar *-in* vai *-tin*. G. Mancelis šo līdzekli izmanto ļoti bieži. Vairākas reizes sastopams vārdu savienojums *diltin nodils*, kā arī *lītin līt*, *lietin izliet* (*apliet*), *sūcin izsūc*, *audzin aug*, *sietin sasien*, *dedzin deg* (*dedze*), *lūstin lūst*, *spiestin spiests* (*iespiest*), *bēgtin bēg*, *rautin izrauts*, *urbtin iurbt*, *racin ieracis*, *rūdzin rūgst*, *sarcin nosarkst*, *lūdzin lūdz*, *kusin kūst*. Bieži vien šis vārdu savienojums lietots ar saikli *kā* priekšā, norādot uz šķietamu salīdzinājumu. Piemēram,

audzin aug

Vnd rāds arr šaweems Atzeems / ka ar leelu Brienumu ta Maife Rohkahß turroht audfinn augh / und pehtz wairahk att=leek / nhe ka pirmahk bijis. (Manc1654_LP1, 335₂)

diltin nodils

.. und tee Zillwāki dilttin nodills / iſšabidamees / und ghaididami tahß leetas / kattri nahx us Semmes. (Manc1654_LP1, 14₁₂)

sūcin izsūc

Zitts leelu Ghohdu py Kungheems meckladams / ka ſuhzin iß=ſuhz ohtru / dfänn par Warru / und darra šawam Tuwakam nhe=pattefše. (Manc1654_LP1, 293₉)

lietin izlējis

Ko palieds tad mums / ka Chriftus tick dauds unnd ar tahdahm leelahm Šahpehm / unnd ghruhtahm Mohkahm šawas šwāhtas Afſinis nhe ißpillinajiß / bett leetin=ißlehjiß gir? (Manc1654_LP3, 113₅)

lūstin lūst

Vnd tomāhr kad Deewam ſohdiet buhß tohß Beßdeewighus / tad Winjam Širrds par to ka luhftinn luhft / und Jefus Chriftus šawas

*ghaufchas Afšaras rittina / kad winjam tohß Beßdeewighus Juddus
šohdriet buhß. (Manc1654_LP2, 77₂₈)*

lūdzin lūdz

*Oho! Ka ſkubbena taß tad / winjam prettie eet / und beß
Mittefchanas / weenu mähr **luhdſin luhds** / ka tam Nhewefßeļam
warrātu paliedſehtz tapt. (Manc1654_LP2, 358{338}₂₈)*

urbtin ieurbti kļuwa

*Zeek nu Ghalli tanny Krohny by / teek zaurumi Winja ſwähta`
Ghallwa` / und kurr irr winja jauku Waighu aißjehme / ka **urrbtin
eurrbti kļua** / tah attkall pa pillam Afšinis no Ghallwas und
Waighu iß=tätzenaja. (Manc1654_LP3, 110)*

rautin top izrauts

*Bett redſi / kaß Deewam padodahß / ſawu Dwehßeļ JEfu Chriſto /
ſawam Peftitajam pawehļ / taß ka **rautinn tohp ißrautz** no
wißšenadam Bädahm. (Manc1654_LP2, 277{257}₁₇)*

kusin kust

*Tapehtz rädfädams ſawu Maht ar to Mahzekli Jahni leelahß
Bähdahß und Noſkumſchana` ftahwofchu / ſahk Winjam tha Širrds
ka **kufšinn kuft** no leelas Mieläftibas prett Maht / usrunna to nhe ar
dauds Wahrdeem / bett kattri itt py Širrds peelippa: Šeewa / (ſacka
Wings) redſi / taß gir taws Dähls. (Manc1654_LP3, 173₂₋₃)*

dedzin dedze

*Kad Deews ſacka: Töw nhe buhß nokaut / ſchkitta tee Warifeeři /
kad winji ar Rohku nhenokahwe zittu Zillwäku / tad nhe by tee
pahrkahpuſchi ſcho Deewa Baußlu / jebſche teem ta Širrds no
leeleem Dußmeem **dedſin dedfe.** (Manc1654_LP2, 114₃₀)*

sarcin no=sarkst

*..daßch wahrtaß fahle / und ghohfahß Šauleh / daſch pliete und
dfeř / daſch to Laiku kahwädams ſchurrrp und turrp ftaigha / daſch
ghawile / und dfeed kahdas dfeeßmas / ka ghohdiegs Zillwähx
šarrtzen no=šarrgft klausidams.
(Manc1654_LP2, 303{283}₁₈₋₁₉)*

Arturs Ozols šadus un līdzīgu teicienu detalizēti aplūkojis savā grāmā-tā „Latviešu tautasdziesmu valoda“, pieskaitot tos pie verbālās tautoloģijas. Savukārt tipisks apakštīps — adverbīāli verbālā tautoloģija, pie kuras pieder adverbi ar *-in, -tin*, — ir produktīvākais tautoloģijas veids tautasdziesmās (Ozols 1993, 401). Ozols min piemērus — *Kam tos miežus plāvin plāva... Kam to alu dzertin dzēra...* Tā ka acīmredzot šāds modelis ticis aktīvi lietots tautas valodā, tautas dziesmās, un G. Mancelis to ir ievērojis un izmantojis.

6.4. Reduplikatīvie vārdu savienojumi ar *-šana*

G. Manceļa sprediķiem visraksturīgākais verbālais reduplikatīvais vārdu savienojums ir verba (vai attiecīgā divdabja) savienojums ar tās pašas saknes substantīvu ar izskaņu *-šana*, turklāt visos gadījumos arī savienojumā ar adjektīvu *liels*, resp., *liela*. Atvasinājumam ar *-šana* šajos teicienos nav svarīga leksiskā nozīme, bet tas pastiprina attiecīgo verbu, bieži vien izsakot ilgstošu nepārtrauktu darbību. G. Manceļa tekstos ir sastopami teicieni *lielu brēkšanu brēc*, *lielu gulēšanu guļ*, *lielu lēkšanu lec*, *lielu pilēšanu pil*, *lielu vilkšanu velk*, *lielu steigšanu steigdamies*, *lielu krākšanu krāc*, *lielu paciešanu cieš*, *lielu priecāšanu priecājas*, *lielu tvīkšanu tvīkst*, *lielu lūgšanu nolūgt*, *lielu spiešanu spiest*, *lielu saukšanu sauc*. Piemēram,

lielu brēkšanu brēce

Bett tee ļaudis / kattri preekfcha ghaja und packal ftaighaja /

leelo Brehkſchane brehze / und ſatzija: Hofianna tam Dahwida

Dählam .. (Manc1654_LP1, 10₂₀)

lielu steigšanu steigdamies

Attftahdami ſawus Lohpus us Lauku / leelo Steikſchano

fteikdameeß wißi no=eet us Bettlehem / und attrohd wißſas Leetas

tha / ka Deews zaur ſawu Engheli teem Ghanneem litzis ſatziet.

(Manc1654_LP1, 61₂₈)

lielu krākšanu krākt

Nhe buhß ſchinnieß Laikohß eekfchan Ghräkeem apſnauft /

apmickt / und leelu krahkſchanu krahkt / bett mohdrigheem

buhß mums buht. (Manc1654_LP1, 24₃₀)

lielu lēkšanu lēce

.. kad Elifabeth to Œweizenaſchanu Mariae dſfirrdeja / leelo

Lehkſchano lehze taß Bährns tahß Elifabeth / ſawas Mahtes

Meeßſahß buhdams. (Manc1654_LP2, 87₉)

lielu spiešanu spiest

Deews .. pawehļ ſaweem Kallpeem / nhe ween tohß Weeßſis

aizenah / bett tohß leelo Speeſchano ſpeeßt ſawa` Namma`

nahkt / ka taß pills taptu. (Manc1654_LP2, 35₉₋₁₀)

lielu priecāšanu .. priecājas

Leelo Preezaſchano Wings taggad ***preezajahß*** / ka winja

ghruhtas Mohkas / und Nahwe nhe gir wellte muhßſo dehļ zeefta ..

(Manc1654_LP2, 67₂₂)

lielu tvīkšanu tvīkst

Redfi Manns Draugs / ka tam Kungham JĒfu Chriſto leelo

Twiekſchano twiext pehtz muhßſas Dwehßſeles.

(Manc1654_LP2, 194₁₀)

Lielākoties atvasinājums ar *-šana* un adjektīvs lietots akuzatīvā — *lielu*, bet dažkārt šajos teicienos izmantota arī lokatīva forma — *lielā gaidīšanā gaidījuši, lielā lūgšanā lūgdams, lielā pievilšanā pievilti, lielā lēkšanā lec, rej lielā riešanā, lielā kliegšanā kliedz, lielā brēkšanā brēc*. Piemēram,

lielā gaidīšanā gaidījuši

.. *Schy gir tha Deena / us kattras leela` Ghaidiešchana`*

ghaidījušči *gir tee šwāhti wātzī Tāhwi / Proweetes und Koninji ..*

(Manc1654_LP1, 355₁₃₋₁₄)

lielā pievilšanā pievilti

Redfeeta / šcheit gir C H R J S T V S / jeb turr / tad nhe buhß

jums to titzeht / aifto nhe=ustitzami Chrifti / unh nhe=ustitzami

Prowetes ißdohfseeß / und leelas Siemes und Brienumus darrieß /

ka arridfan tee Jßrädfāti .. leela` Peewillfchana` peewillti taptu.

(Manc1654_LP2, 406{486}₁₁₋₁₂)

lielā lēkšanā lec, rej lielā riešanā

Ja / tawa Širrds no leelas Liexmibas tōw Leela` Lehkšchana` lätz /

kad tu ee=ghadajeeß / kahdu Blehdibu tu darrijis. Teekam Durris

ais=flähktaß und wißsur kluß gir / ghull taß Šunns ; bett tudehļ kad

kaß labba py Durrihm klaudfena / usmohft taß Šunns / rey lela`

Reešchana / lätz arri us šweffchu Zillwāku.

(Manc1654_LP3, 128_{7-8; 14})

Domājams, ka šie teicieni lielā mērā ir G. Manceļa daiļrades darinājumi. Meklējot, vai šādi reduplikatīvie vārdu savienojumi ar *-šana* atrodami arī tautasdziesmās, izdevās atrast tikai vienu piemēru: *Brauc' ar vienu braukumiņu / Rīgā jūgtu kumeliņu; / Dzied ar vienu dziedāšanu / Vakareju sākumiņu*. Turklāt šīs tautasdziesmas variantos nav izmantots atvasinājums ar *-šana*, bet gan, piemēram, *dzied ar vienu dziedājumu*.

Savukārt folklorā, daiļliteratūrā ir sastopami līdzīgi izteicieni ar *viens* un atvasinājumu ar *-šana* lokatīvā — *iet vienā iešanā, runā vienā runāšanā* 'runāt vienā laidā' u. c., šādus teicienus bieži lieto arī runātajā valodā. Mīlenbaha un Endzelīna vārdnīcā pie vārda *iet* minēts arī teiciens *iet vienā iešanā* (ME II, 80–81). Vārds *iešana* kopā ar apzīmētāju *viens* pastiprina vārdu *iet: viņš iet vienā iešanā* 'viņš iet visu laiku vienā laidā'. Savukārt G. Mancelim visur lietots apzīmētājs *liels*, tā ka, domājams, viņš pielicis roku pie šo teicienu darināšanas. Jāpiebilst, ka atvasinājumi ar *-šana*, kas, kā zināms, agrīnajos tekstos lietoti gana daudz, ir šim mērķim pateicīgs materiāls, jo tie atvasināmi no visiem verbiem, un šiem substantīviem visvairāk izpaužas verba daba, tie apzīmē pašu darbību. Jāpiezīmē arī tas, ka G. Mancelis šādus teicienus ir minējis savā vārdnīcā „Lettus“, kā arī „Phraseologia Lettica“, tā ka tie droši

vien ir arī dzirdēti runātajā valodā. Piemēram, **lielu virdēšanu verd, lielu smiešanu smieties**:

leelo wirrdeschano wärrd jeb wirrden wärrd

(Manc1638_PhL 300);

leelu śmeeschanu śmeeteef — laut oder ober die maß lachen

(Manc1638_L 110).

Zīmīgi, ka teicienam *lielu smiešanu smieties* vācu valodā nav minēts atbilstošs teiciens, bet gan tas tulkots skaidrojoši — ‘skaļi vai pār mēru smieties’.

6.5. Citi verbālie reduplikatīvie vārdu savienojumi

Verba nozīme tiek pastiprināta arī tad, ja tā formai seko tās pašas saknes adverbējies lokatīvs, piemēram, *tūkt tūkumā, augt augumā*. Šim lokatīvam ir stilistiska nozīme, un tas tiek dēvēts arī par tēlojamo lokatīvu (MLLVG 407–408).

tūka tūkumā

Tahß eekfchas Winjam tuhka tuhkuma` / und by winjam ghaufchas Wähdäro=ghraifas. (Manc1654_LP1, 107₂₇)

aug augumā

.. teekam tu patz weens ar tawahm Bähdahm und Śirrds=Raiifu kaujeeß / teekam tawas Śirrds=Śahpes augh aughuma ..

(Manc1654_LP3, 131₁₄)

Reduplikatīvs verbāls vārdu savienojums G. Mancelim ir arī *gribiet negribiet* ‘gribat vai negribat’, kas tieši šādā formā lietots vairākas reizes. Tekstā tas ir kā iesprausts teiciens.

gribiet ne gribiet

.. und kad Wings tam Wällam pa=wehļ / tam buhß säwu zellu Elles dibbina` eet / tad buhß tam / ghribbiet nhe ghribbiet / tudeļļ behgt / und to Zillwäku ar Meeru lickt. (Manc1654_LP1, 312₂)

Līdzīgs ir arī verbālais vārdu savienojums **zinot nezinot**.

.. tanny Našta` gir wißi darriti Ghräki / kattri prett Deewa Wahrdu / ar Dohmahm / Wahrdeem un~ Darrbeem ghräkohti gir / und ick=deenas / ick=ftundas / ick=Atzomirreckloß / fiñoht nhefinnoht noteek / ar Nhetitzibu / Nheklausišchanu / Deewa Wahrda wellta=Wallkošchanu. (Manc1654_LP3, 21₂₋₃)

G. Manceļa Spreidīku grāmatā nereti sastopami teikumi, kurus nevar pieskaitīt pie kāda no reduplikācijas veidiem, bet tie ir interesanti no vārddarināšanas viedokļa — tajos atkārtojas viena celma vārdi, kas pieder pie vienas vārddarināšanas līgšanas. Šeit tiem nav pastiprinājuma nozīmes, bet tie demonstrē vārdu darināšanas ķēdi. Piemēram, *sēt > sējējs, sēkla; mācīt(ies) > mācība, mācētājs; mērs > mērot > izmērot, iemērot*.

sējējs .. sēklu sēt

Weens **Šehjeis** iβghaja / śacka taβ Kungs JEfus Chriftus / śawu **Šáhku** śeht. (Manc1654_LP1, 259₁₆₋₁₇)

mācētāju .. mācību mācīties

Tha arridfan no willtighu **Mahzetaju** nhe warram mehβ labbu **Mahzibu mahziteeβ**. (Manc1654_LP2, 150₃₋₄)

mēru .. izmērosieta .. iemērots

Aifto ar to **Māhru** / ar katru juhβ iβmehrofseeta / taps jums attkal **ee=mehrohtz**. (Manc1654_LP2, 71₁₅₋₁₆)

7. Nobeigums

Reduplikācija kā stilistikas līdzeklis, resp., dažādu veidu atkārtojumi, G. Manceļa sprediķos ir bieži sastopami.

No piemēriem redzams, ka G. Mancelis izmantojis reduplikāciju, dažādu tipu vārdu savienojumus, kā stilistisku, ekspresīvu līdzekli, un domājams, ka tie ir latviešu valodai raksturīgi un noklausīti runātā valodā vai tautas dziesmās (īpaši vārdu savienojumi ar adverbu *-in*), par ko liecina arī piemēri G. Manceļa vārdnīcā.

Jāpiemin, ka dažādi reduplikatīvie savienojumi sastopami arī citā 17. gadsimta vārdnīcā — Georga Elgera poļu-latīņu-latviešu vārdnīcā. Piemēram, vārdnīcā ir teicieni *snidzin snig* (Elg1683_DPLL, 507), *Es lejan lej* (Elg1683_DPLL, 514), *Es trīsin trīse*, *Es drebin drebe* (Elg1683_DPLL, 550), *Es mirdzin mirdzu* (Elg1683_DPLL, 664), lai gan ne poļu, ne latīņu valodā šajā vārdnīcā nav līdzīgu vārdu savienojumu, kas liktu domāt, ka būtu šādi jātulko. Turklāt, domājams, poļu valodā reduplikācijas parādība nemaz nav raksturīga.

Jāpiezīmē, ka vairāki G. Manceļa sprediķos sastopamie stabilie vārdu savienojumi tiek lietoti reliģiskajos tekstos līdz mūsu dienām, piemēram, *viens vienīgs [Dievs]* vai *mūžīgi mūžos*, kas ir Tēvreizes sastāvdaļa. Protams, tie tiek lietoti kā stabili veidojumi, kā formulas, un neviens, tos lietojot, nedomā par to, ka tā būtu reduplikācija, resp., stilistisks paņēmieni. Kā jau minēts, literatūrā uzsvērts, ka šādus paņēmienus nereti izmanto oratori. Tā kā sprediķis pēc savas būtības sākotnēji ir runāts teksts, tad tas arī varētu būt saistīts ar dažādo stilistisko līdzekļu izmantojumu. Protams, jāņem vērā, ka G. Manceļa sprediķos izmantots reliģiskās retorikas stils, patētiska valoda, didaktisks piegājiens, līdz ar to šādi stilistiski līdzekļi ļoti labi iederas. Arī atkārtojumi, kas tiek lietoti, uzsverot domu. Šādi stilistiskie līdzekļi ir raksturīgi arī vēlāku periodu latviešu daiļliteratūrā (atšķirībā no parastiem tekstiem).

Nobeigumā teikums, kurā prasmīgi apvienoti vairāki reduplikācijas veidi.

*Ar to Mähru ka juhß efseeta iß=mehrojušchi / ta taps jums
muhfcho muſcham ar Kaudfo Kaudjem ee=mehrohts.
(Manc1654_LP2, 429{409}₃₋₄)*

8. Secinājumi

1. G. Manceļa sprediķos bieži kā stilistisks līdzeklis sastopama reduplikācija, dažādu veidu atkārtojumi, nominatīvie, adverbīālie un verbālie reduplikatīvie savienojumi, kas vienlīdz bieži lietoti visās trijās Sprediķu grāmatas daļās.
2. Visvairāk sastopami verbālie reduplikatīvie vārdu savienojumi, kur verbu papildina tās pašas saknes substantīvs ar *-šana*, nenoteiksme, divdabis vai adverbs. Savukārt no šiem savienojumiem G. Manceļa sprediķos visbiežāk lietoti reduplikatīvie vārdu savienojumi ar *-šana*, kā arī ar adverbiem *-in* un *-tin*.
3. Substantīvus visbiežāk pastiprina ar tā paša celma substantīvu ģenitīvā, resp., pastiprinājuma ģenitīvu.
4. Dažādu reduplikācijas veidu izmantojums G. Manceļa tekstos saistāms gan ar latviešu folkloras, gan ar sarunvalodas ietekmi.
5. G. Manceļa tekstos lietotie stabīlie vārdu savienojumi ir raksturīgi latviešu reliģiskajos tekstos līdz mūsu dienām.
6. Šādu tautas valodā raksturīgu reduplikatīvo teicienu lietojums G. Manceļa sprediķos liecina par to, ka G. Mancelis ir labi pratis latviešu valodu, dzīvojot latviešu vidē, ieklausījies apkārt skanošajā tautas valodā.

Avoti

Manc1638_L =	Mancelius, Georgius. <i>Lettus das ist Wortbuch. Sampt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache</i> . 1638.
Manc1638_PhL =	Mancelius, Georgius. <i>Phraseologia Lettica</i> . 1638.
Manc1654_LP1 =	Mancelius, Georgius. <i>Lang=gewünschte Lettische Postill I</i> . 1654.
Manc1654_LP2 =	Mancelius, Georgius. <i>Lang=gewünschte Lettische Postill II</i> . 1654.
Manc1654_LP3 =	Mancelius, Georgius. <i>Lettische Lang=gewünschte Postill III</i> . 1654. Pieejami: http://www.korpuss.lv/senie/ .
Elg1683_DPLL =	Elger, Georgius. <i>Dictionarium Polono-Latino-Lottaucicum: Opus Posthumum</i> . In gratiam Studiosae Iuuentutis. In lucem datum. Vilnae: Typis Academicis Soc. IESU. 1683.

Literatūra

- Ahero, Antonija. 1955. Galvenie salikto īpašības vārdu veidi mūsdienu latviešu valodā. *LPSR ZA Valodas un literatūras institūta raksti*. V. Rīga: LPSR ZA izdevniecība, 37–85.
- Apinis, Aleksejs. 1993. Georgs Mancelis, izglītība, grāmata. *Varavīksne 1993*. Rīga: Preses nams, 175–183.
- Baltiņa, Maija. 1994. Mancelis un viņa sprediķi. Atcerei un ierosmei. *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks žurnāls*. Nr. 1 (45). Rīga: Latvijas Universitāte, 56–60.
- Bērziņš, Ludis. 1940. *Ievads latviešu tautas dzejā*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Bērziņš, Ludis. 1944. Valoda un izteiksme Manceļa rakstos. *Izglītības Mēnešraksts*. Nr. 1. Rīga: Izglītības un kultūras ģenerāldirekcijas Mācības līdzekļu nodaļa, 8–12.
- Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Grudule, Māra. 2014. Par K. Fīrekeru (17. gs.) tulkoto dziesmu valodisko vērtību. Deminutīvi, reduplikācija, sinonīmija. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 9. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 20–34.
- Krēsliņš, Jānis. 1992. *Dominus narrabit in scriptura populorum: a Study of Early Seventeenth-Century Lutheran Teaching and the Lettische lang-gewünschte Postill of Georgius Mancelius*. Wiesbaden: O. Harrassowitz.
- LFV = Laua, Alise, Aija Ezeriņa, Silvija Veinberga. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. 2000. Rīga: Avots.
- LVG = *Latviešu valodas gramatika*. 2013. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- ME = Mīlenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. I–IV. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija, 1923–1932.
- MLLVG = *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. 1959. I sēj. *Fonētika un morfoloģija*. Atb. red. E. Sokols. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Nītiņa, Daina. 2014 [2000]. Reduplikācija latviešu valodā. *Ne tikai gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 197–201.
- Ozols, Arturs. 1993. *Latviešu tautasdziesmu valoda*. Rīga: Zvaigzne.
- Štekauer, Pavol, Salvador Valera, Lívía Körtvélyessy. 2015. *Word-formation in the World's Languages. A Typological Survey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VPSV = *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. 2007. Rīga: Valsts valodas aģentūra.

Anna Frīdenberga
 Latvijas Universitātes
 Latviešu valodas institūts
 Akadēmijas laukums 1
 LV-1050, Rīga, Latvija
 anna_f@inbox.lv

SUMMARY

Reduplication in the Book of Sermons (1654) of Georg Mancelius

Anna FRĪDENBERGA

In Latvian reduplication as a repetition of word root, stem, or entire word is used to express intensification. The phenomenon of reduplication has been studied as a stylistic means of expression often used in fiction and in folklore.

In the article different types of reduplication are studied in „Lang-gewünschte Lettische Postill“ (1654) or the Book of Sermons of Georg Mancelius. The Book of Sermons is the first original writing in Latvian. The sermons are based on methods of religious rhetoric, figurative language, colourful expression and the use of various stylistic means, including reduplication, is characteristic. Reduplication — different repetitions, nominal, adverbial, and verbal reduplicative word groups are often used in the sermons of G. Mancelius. In nominal word groups most often the so called intensive genitive is used to intensify the noun, for example, *drusku=druskās, pišļu=pišļos, pelnu=pelnos, malu=mali*. Adverbial reduplicative word groups, for example, *kārt=kārtim, tieš=tiešam, pār=pārim*, are also characteristic in the sermons. However, most often reduplicative verbal word groups are used — the verb is intensified by the same root noun, by an adverb, as well as by a participle or infinitive. Reduplicative word groups with the adverbs *-in* and *-tin* are very characteristic, for example, *audzin aug, lūstin lūst, rūdzin rūgst*. Such expressions are very often used in Latvian folk-songs. Supposedly, such a pattern was frequently used also in colloquial speech and G. Mancelius had noticed and used it. Very frequently used are word groups, where the verb is intensified by a noun in *-šana*, for example, *lielu krākšanu krāc, lielu toikšanu toikst, liela lēkšana lec*. The extensive use of different reduplicative word groups in the sermons of G. Mancelius could be connected both to the influence of Latvian folklore and colloquial speech. So it presents evidence that G. Mancelius knew Latvian well, as well as listened attentively to the language spoken around him.